

کتیبه درهای تاریخی ایبانه

محمد مشهدی نوش آبادی*

چکیده:

ایبانه یکی از آبادی‌های تاریخی و شگفت ایران است که در آن، آثار متعددی از دوران مختلف برجای مانده است. از جمله آثار قابل ملاحظه هنری و تاریخی ایبانه، درهای منازل و آثار تاریخی است که بر آن، نقوش و کتیبه‌های تاریخی زیبایی نقش شده است. در ایبانه، پنج در تاریخی از اماکن مذهبی برجای مانده که سه در متعلق به مسجد پرزله است که یکی از آنها از دوره ایلخانی و دو تای دیگر از دوره صفوی است. همچنین دری از دوران صفوی در حسینیه جنب زیارتگاه آبادی، نیز در زیبایی از دوره قاجاری در ورودی مسجد جامع قرار دارد که ساخته صفرعلی بیدگلی است.

همچنین حدود بیست عدد در یک‌لنگه‌ای از یادگارهای دوره صفوی بر خانه‌های ایبانه استوار است که از نوادر هنری و معماری منازل ایرانی است. کتیبه‌های درهای خانه‌ها که به صورت برجسته کتابت شده است، مشتمل بر عبارات توحیدی، اشعار فارسی و نام صاحب در و هنرمند و تاریخ ساخت است. محتوای اشعار فارسی و عبارات عربی، بیشتر نیایش و طلب گشایش و برکت و تأکید بر شعار توحید و استعانت از خداوند است. اسماء خدا به‌ویژه الله، و بعد از آن، نام علی (ع) بازتاب گسترده‌ای دارد که نشان‌دهنده تأثیرات مذهبی و

پژوهش‌نامه کاشان
شماره سوم (پایه 11)
پاییز و زمستان 1392

* استادیار دانشگاه کاشان / mnm5135@yahoo.ca

فرهنگی دوران صفوی است. این کتیبه‌ها در قاب‌بندی‌هایی از طرح‌ها و نقوش اسلیمی در نیمه بالایی و طرح شمسه‌ای زیبا در میانه در کتابت شده است. درهای منازل بخش مهمی از هویت تاریخی، فرهنگی و هنری ایبانه و عنصری مهم و هویت‌آفرین در بافت کالبدی این آبادی بی‌مثال است.

کلیدواژه‌ها: ایبانه، درهای تاریخی، کتیبه، محتوای کتیبه، نقوش، مکان‌های مذهبی و مسکونی.

مقدمه

ایبانه آبادی زیبا و پر رمز و راز در دل کوه‌های کرکس، سرشار از عناصر منحصر به فرد معماری، هنری و فرهنگی، از طبیعت زیبا و پرشکوه تا محصولات کشاورزی و باغی. از بافت زیبا و چشم‌نواز گرفته تا معماری بی‌مثال خانه‌های آن. از آثار تاریخی پیش از اسلام، مانند آتشکده هرپک تا مسجد شکوه‌مند جامع با آثار هنری باشکوه از دوران سلجوقی تا مسجد پُرزله از دوران ایلخانی تا صفوی، موقعیت زیارتگاهی و آیینی از معبد هینزا و چشمه قدمگاه تا زیارتگاه دوره اسلامی آبادی، از آیین‌های باشکوه ایرانی تا آیین‌های محرم مانند سنگ‌زنی و نخل‌گردانی و صبح‌خوانی، از صنایع ظریف دستی تا لباس‌های سنتی و اصیل ایرانی، از آداب و رسوم محلی تا زبان فارسی کهن، همه و همه، از ایبانه روستایی بی‌بدیل و چشم‌نواز و خاطره‌انگیز ساخته است.

1. بیان مسئله

یکی از ویژگی‌های برجسته ایبانه که این آبادی را از تمام مناطق دیگر ایران متمایز می‌کند، آثار چوبی و تزیینات و نقوش و کتیبه‌های آن است. این آثار نه تنها در مکان‌های مذهبی، بلکه در خانه‌های اهالی نیز به چشم می‌خورد. ارزش تاریخی این آثار چوبی نیز درخور توجه است. تعدادی از این آثار از دوره سلجوقی و تعدادی از دوره ایلخانی و بخش قابل ملاحظه‌ای از دوران صفوی برجای مانده است. نفیس‌ترین آثار چوبی ایبانه در مسجد جامع قرار دارد. در این مسجد، به جز نقوش و خطوط سقف مسجد، منبر و محرابی چوبی و منبت‌کاری از دوره سلجوقی برجای است. گمان نمی‌رود که در جای دیگری از جهان اسلام، محرابی مشابه برجای مانده باشد. اما درهای چوبی ایبانه که بازمانده‌ای از دوران مختلف تاریخی است، ورقی دیگر

از این دفتر باشکوه و عنصری منحصر به فرد از فرهنگ، هنر و معماری ایرانی است که در آن طرح‌ها و نقوش و کتیبه‌های زیبایی به چشم می‌خورد. در واقع این نوع تزیینات - به جز درهای آثار مذهبی - بر ده‌ها در خانه ابیانه نیز به کار رفته است که در نوع خود، شاید بی‌نظیر باشد.

پیش از این نیز در دو کتاب به درهای ابیانه پرداخته شده است: یکی کتاب آثار تاریخی شهرستان‌های کاشان و نطنز از حسن نراقی و دیگری کتاب میراث فرهنگی نطنز (4/ 263-269). کتاب اول به صورت کلی و کتاب دوم به صورت جزئی به درها پرداخته است. اما هنوز در این باره پژوهش‌های دقیق‌تر و جامع‌تری نیاز بود، زیرا کتیبه تعداد زیادی از درها خوانده نشده یا به صورت ناقص خوانده شده است. همچنان‌که برخی مواقع نیز خوانش نادرست، پژوهنده را درباره تاریخ ساخت درهای منازل ابیانه، به اشتباهی فاحش انداخته است.

تحقیق حاضر اساساً به صورت میدانی و به وسیله مشاهده مستقیم و عکاسی از محل صورت گرفته، اما در تکمیل آن از مطالعات اسنادی استفاده شده است. اهمیت این پژوهش بدان سبب است که گویا وجود نقش و کتیبه تاریخی بر در منزل، آن هم به تعدادی زیاد در ایران و شاید جهان بی‌سابقه است. گرچه در روستای طره در نزدیکی ابیانه و شاید تحت تأثیر فرهنگ آن سه در تاریخی شناسایی شده است (همان، 4/ 135-137)، در ابیانه ده‌ها در تاریخی وجود دارد و احتمال دارد این سنتی معمول در خانه‌سازی‌های ابیانه در دوره صفوی بوده است.

این پژوهش نیز مانند کارهای پیشین نمی‌تواند خالی از نقص باشد، به‌ویژه اینکه در مواردی، پژوهشگر مجبور شده است در خواندن کتیبه‌ها از میان دو فرض یکی را برگزیند. گرچه عمده کتیبه‌ها و برخی از کتیبه‌هایی که رو به محو شدن بود، خوانش شد، اما در برخی موارد نیز به دلیل آسیب‌های وارد شده و درهم‌ریختگی نوشتار، امکان خواندن تمام کتیبه در میسر نشد؛ از آن جمله است بخشی از کتیبه‌های در خانه مشیری که اشعاری فارسی است که به سبب فرسایش و درهم‌رفتگی کلمات، خوانش آن بسیار مشکل است.

نکته دیگر اینکه درهای تاریخی ابیانه گرچه دچار خرابی و فرسودگی شده است، هنوز در بسیاری از خانه‌ها پابرجاست و از آن استفاده می‌شود، اما کتیبه و نقوش در

پژوهش‌نامه کاشان
شماره سوم (پابی 11)
پاییز و زمستان 1392

خانه‌هایی که مخروبه است و کاربرد مسکونی ندارد، رو به نابودی است و گویا تمهیدی برای حفظ و نگهداری آن نیندیشیده‌اند.

2. درهای مکان‌های مذهبی

درهای آثار مذهبی ایبانه شامل سه در مسجد پرزله و در مسجد جامع و در حسینیه زیارتگاه است که گویا از محل اصلی آن که مسجدی بوده، به این حسینیه منتقل شده است. قدیمی‌ترین در قدیمی مسجد پرزله است با تاریخ 701 هجری و جدیدترین آن درب مسجد جامع با تاریخ 1311 هجری. درهای دیگر در سال‌های 971 و 1058 هجری ساخته شده است.

2.1. در قدیمی مسجد پُرزله ایبانه

این در مثبت‌کاری شده قدیمی‌ترین در موجود در ایبانه است که در سال 701 هجری ساخته شده است. در قاب بالای در، آیه‌ای از قرآن و تاریخ ساخت و نام سازنده آن آمده است: «و لذكر الله اعلى و اجل فى تاريخ سنة احدى و سبعمائة كتبه محمدعلى نجيب نقار اصفهاني.»

در قاب پایین این کتیبه نیز در دایره‌ای مهرمانند، به صورت عمودی، عبارتی آمده است که خوانش آن مشکل است: «محمد... محمود بن محمد...» دو کلمه از این کتیبه مهرمانند قابل خواندن نیست. این در اکنون در موزه ایبانه نگهداری می‌شود. (ر.ک: نگاره 1)

2.2. در چوبی جانب غربی مسجد پرزله

این در فاقد تزیینات است، اما قاب‌بندی کتیبه‌های نسبتاً زیاد آن جالب و قابل ملاحظه است. این در اشاره به ساخت برکه‌ای دارد که شاید منظور آب‌انباری است واقع در زیر مسجد که پس از متروکه شدن، در به این مکان منتقل شده است. (میراث فرهنگی نطنز، ص 232)

اما کتیبه‌های در که در دو لنگه امتداد دارد، در سطر بالایی آن عبارت: «هو العلى الكبير» و در سطر دوم، نام بانی برکه آمده است: «ساعى هذا البركة المباركة حاج الحرمین حاج عبدالباقي بن تقوى شعار مولانا عمادالدین.» در دو قاب دایره‌مانند میانه دو لنگه، ابتدا نام نجار: «عمل استاد عنایت بن استاد میرعلى نجار ایبانه» و در لنگه

دیگر: «حاضر الوقت اسماعیل بک ابن عبدالباقی» و در دو قاب مستطیل پایین در
 ابتدای کتیبه، تاریخ «فی تاریخ رجب المرجب سنه ثمان و خمسين و الف» و در لنگه
 دیگر، نام کاتب این خطوط زیبا آمده است: «کتبه العبد حسین ابن محمد امین ابیانه»²
 (ر.ک: نگاره 2)

نگاره 1: در قدیمی مسجد پرزله (701 ق)

پژوهش‌نامه کاشان
 شماره سوم (پایه 11)
 پاییز و زمستان 1392

نگاره 2: درب ضلع غربی مسجد پرزله

کتابخانه درهای
تاریخی ایبانه

3.2. در جبهه شمالی کوچه شرقی مسجد پرزله

این در دولنگه‌ای بسیار ساده بدون تزیینات و تنها دارای یک کتیبه است که در پیشانی دو لنگه در امتداد دارد که در آن، با خط ثلث آیه‌ای از قرآن در موضوع مسجد، در لنگه اول و نام واقف و تاریخ ساخت در لنگه دوم آمده است: «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا» (جن: 18) وقف هذا الباب مولانا عماد فی سنة رمضان 1058» (نگاره 3)

نگاره 3: در شرقی مسجد پرزله

4.2. در مسجد جامع

پژوهش‌نامه کاشان شماره سوم (پایه 11) پاییز و زمستان 1392
مسجد جامع ایبانه بنایی زیبا از دوران سلجوقی است و در آن، منبر و محرابی از آن

دوران واقع است، اما در ورودی مسجد از بخش‌های دیگر جدیدتر است. این در که دارای خطوط و نقوش ظریف و متنوعی است، ساخته صفرعلی بیدگلی از نجاران و هنرمندان اواخر قاجاری است. بر تمامی سطح در و در قاب‌بندی‌های متنوع، نقوش بسیار ظریف گل و بوته به شکل برجسته، مثبت‌کاری شده و در بین نقوش، خطوط در کتیبه شده است.

بر چارچوب بالایی در، نام واقف بنا و ماجرای وقف آن به صورت مختصر آمده که در نوع خود جالب است. در این کتیبه که نشان‌دهنده بیان حال واقف است، آمده: «حاج میرزاحسین در مشهد فوت شد. اولاد نداشت، والدش از مال خودش این باب را به اتمام رسانید به جهت پسرش قربة الی الله.»

در ذیل قاب‌بندی نقوش بالایی در، عبارت «قال النبی صلی الله علیه و آله: انا مدینه العلم و علی بابها» و در میان قاب مستطیل وسط در، آیه 18 سوره توبه آمده است: «قال الله تعالی: إِنَّمَا يَغْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ» در دماغه بالایی در، نام سازنده و تاریخ ساخت کتیبه نوشته شده است: «عمل اقل الحاج صفر علی بیدگلی³ سنة احدى عشر ثلاث مائة بعد الف» و در ذیل آن در قابی کوچک: «سنة 1311» همچنین عبارت «یا الله» در قسمت میانه لبه در و نام کاتب در دو قاب کوچک بر لبه در: «کتبه ابوالقاسم»، «المحمود»⁴ (ر.ک: نگاره 4)

5.2. در حسینیه زیارتگاه

در دولنگه‌ای است که با توجه به کتیبه بالایی آن در مسجد بوده، اما اکنون در حسینیه است. بر روی هر لنگه این در به صورت قرینه، نقوش و خطوط مثبت‌کاری شده است. در بخش میانی در، دو قاب مستطیل‌شکل کنده‌کاری شده است که در تمام قاب اشکال هندسی بر محور طرح ستاره نقش شده است. در بالا و پایین هر لنگه، ابتدا در قابی مربع و سپس در قابی مستطیل، کتیبه‌های متنوعی نقش شده است. در قاب مستطیل‌شکل، اشعاری به زبان فارسی است که بخش اعظم آن محو شده و تشخیص محتوای آن بسیار مشکل است. اما در دو قاب مربع‌شکل بالایی، اسم جلاله «هو» و آیه قرآنی «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا»⁵ کتابت شده است. با توجه به اینکه این محتوای آیه به مسجد اشاره دارد، به نظر می‌رسد که این در از محل اصلی آن که مسجدی بوده، برداشته شده و در ورودی حسینیه فعلی به کار رفته است. در دو قاب

پایینی نیز نام سازنده و بانی در همراه با تاریخ ساخت آمده که به شدت آسیب دیده است. در قاب لنگه سمت راست، نام سازنده و تاریخ ساخت آمده است: «عمل استاد محمد سلطان فی تاریخ سنة 971». (رک: نگاره 5)

نگاره 4: در مسجد جامع

پژوهش نامه کاشان
شماره سوم (پایه 11)
پاییز و زمستان 1392

نگاره 5: در حسینیه زیارت

کتیبه درهای
تاریخی ایبانه

3. در خانه‌های ایبانه

تقریباً در تمام منازل ایبانه در دوره صفوی ساخته شده و متعلق به سده‌های دهم، یازدهم و دوازدهم هجری است. با این اوصاف، قدیمی‌ترین در از سال 895 و جدیدترین آن از سال 1181 برجای مانده است.⁶ یکی از ویژگی‌های جالب درهای منازل ایبانه، این است که تزیینات آن از درهای قدیمی مساجد و مکان‌های مذهبی بیشتر است. این ویژگی نشان‌دهنده اهمیت هویت فردی و خانوادگی در بین اهالی است، در عین حال نام صاحب در به منزله نشانی و آدرسی است از محل زندگی وی. مهم‌ترین این درها عبارت‌اند از: در خانه‌های اشرف، مصطفایی‌ها، ربیعی‌نیا، فلاحی، جلیلی، امینی (مسیح)، شبگرد، خواجه مظفر، خانی‌زاده، خلیلی، حبیبی، رزاقی و مشیری.

1.3. در خانه حسین میری

در بالای در، با خطی ریز، این بیت شعری نوشته شده است:
ای به درماندگی (اصل: درمندی) پناه همه کرم توسط عذرخواه همه⁷
در سطر بعدی، با خطی درشت، بیت شعری که بخشی از آن محو شده، همراه با تاریخ ساخت در آمده است: «مراد دل ما... دری دگر بگشاید مفتاح الابواب⁸ سنة 895» و با خطی ریز در انتهای آن، نام هنرمند خوشنویس «حاجی محمد محفوظ» آمده است. (ر.ک: نگاره 6)

2.3. در خانه مهدی اشرف

در میانه در، طرح شمسه‌ای متشکل از اشکال هندسی است و قابی مربع‌شکل از این اشکال، دور آن را فراگرفته است. کتیبه در بالای قاب و در طرحی متشکل از دو نیم‌دایره و تاجی بر فراز آن نوشته شده است. در اضلاع داخلی ضلع بالایی قاب نیز کتیبه و تزیینات هندسی وجود دارد. ابعاد این در، قطور یک‌لنگه‌ای 105 در 175 سانتی‌متر است.

در ردیف بالای در، تاریخ ساخت: «در تاریخ شهر ذیقعدہ سنة 936» در جانبین کتیبه تاریخ نیز کتیبه نام خوشنویس: «عمل سلطان محمد...» (ادامه نام ریختگی دارد و قابل خواندن نیست)، در ردیف دوم، نام مالک خانه: «صاحبہ و مالکہ شہیدالدین⁹ ابن عمادالدین ایبانه عمل استاد علیشاه نجار ایبانه» و در ردیف سوم نیز بیت شعری به

پژوهش‌نامه کاشان
شماره سوم (پابی 11)
پاییز و زمستان 1392 فارسی آمده است:

دری که خالق جبار بر تو بگشاید کس دگر نتواند در از تو در بستن
 این در شباهت اساسی با در منزل مصطفایی‌ها دارد، به جز اینکه مقدار طرح‌ها و
 کتیبه‌های آن بیشتر است. کما اینکه بیت شعر به‌کاررفته در این در، تنها با در خانه
 مصطفایی‌ها شباهت دارد و در هیچ‌یک از درهای ایبانه نیست. ضمن آنکه این در دو
 سال بعد از در خانه مصطفایی‌ها ساخته شده است و نوع کمال‌یافته‌ای از آن در
 محسوب می‌شود. بنابراین به رغم اینکه نام خوشنویس و نجار در خانه مصطفایی‌ها
 بر در کتابت نشده، می‌توان از روی شباهت‌ها دریافت که سازنده در خانه مصطفایی
 نیز استاد سلطان محمد و استاد علیشاه نجار است. (ر.ک: نگاره 7)

نگاره 6: در خانه حسین میری (895 ق)

کتیبه درهای
 تاریخی ایبانه

نگاره 7: در خانه مصطفایی ها (934 ق)

3.3. در خانه مصطفایی ها

میانه در طرح شمسه‌ای متشکل از اشکال هندسی است که قابی مربع شکل از این

اشکال، دور آن را فراگرفته است: کتیبه در بالای قاب و در طرحی متشکل از دو نیم‌دایره و تاجی بر فراز آن. پژوهش‌نامه کاشان شماره سوم (پایه 11) پاییز و زمستان 1392

کتیبه‌های در کمی با دیگر درها- به جز درب خانه اشرف- متفاوت است. در سطر اول به نام صاحب در اشاره شده است: «صاحبہ خواجہ مُلکِ کَرَمِ محمد.» در پایین آن، تاریخ ساخت: «در تاریخ عشرين شوال اربع ثلاثين و تسعمائة» (934) و در جانبین آن، قطعه‌ای شعر که همان شعر موجود بر در خانه اشرف است: (نگاره 8)

دری که خالق جبار بر تو بگشاید
کس دگر نتواند در از تو در بستن

نگاره 8: در خانه ربیعی نیا (980 ق)

کتیبه درهای
تاریخی ایبانه

4.3. در خانه ابوالقاسم ربیعی نیا

این در یک‌لنگه‌ای در اندازه 105 در 160 سانتی‌متر است و منبت‌کاری و نوشته‌هایش در حال محو شدن است. عبارت «یا الله، یا محمد و یا علی» و بیت «گشاده باد به دولت همیشه این درگاه// به حق اشهد ان لا اله الا الله» و نام مالک این در و خانه: «لصاحبه هذا الباب مولانا... ملک... محمد و میرزا محمد بن محمد در تاریخ رمضان المبارک... ثمانین و سبعمائه» (نهد و هشتاد و...) نوشته شده است. (نگاره 9)

نگاره 9: در خانه مهدی اشرف

پژوهش‌نامه کاشان
شماره سوم (پایه 11)
پاییز و زمستان 1392

5.3. در خانه جلیلی

دورتادور در به همراه زوایای داخلی آن، قابی از اشکال و طرح‌های هندسی قرار دارد. در میانه در نیز طرح شمس‌ای دایره‌ای متشکل از نقوش هندسی بر محور طرح ستاره، کنده‌کاری شده است. در بالای طرح شمس‌ه نیز کتیبه‌های در قرار دارد. در بالای این درب دعای «یا مفتاح الابواب، افتح» در کتیبه میانی که در قابی مثلثی جا داده شده، اسم جلاله «هو»، نام صاحب و همچنین خوشنویس و تاریخ ساخت در به خط ثلث نوشته شده است: «صاحب هذا البيت محمد حسين بن محمود و خوا... (سلف اخو محمود)¹⁰ محمود کتبه محمد زمان. در تاریخ سنة خمس و ثلاثين و الف من الهجرة النبوية» (1035)

همچنین در قسمت بیرونی دو ساق این مثلث، دعای معمول درها نوشته شده است:

گشاده باد به دولت همیشه این درگاه
به حق اشهد ان لا اله الا الله
در جانبین کتیبه‌ها نیز در دو قابی مربع‌شکل، چهار بار نام علی (ع) به صورت قفل علی نوشته شده است. (ر.ک: نگاره 10)

6.3. در خانه حسین امینی (مسیح)

کتیبه‌های این در نسبت به دیگر درها سالم‌تر و خواناتر است. در قاب دورتادور در و در طرح شمس‌ه میانی، طرح‌ها و اشکال هندسی مثبت‌کاری شده است. کتیبه‌های در بالا و جانبین طرح شمس‌ه مثبت‌کاری شده است؛ در صدر آن عبارت «هو الخالق الاحد یا مفتاح الابواب افتح» آمده و در سطور دیگر، «صاحب هذا البيت المعمور توفیق آثاری حاج مسیح ابن مغفرت دستگاه میرزا بابا و المعمورة در تاریخ غرة محرم الحرام سنة اربع و اربعين و الف.»

همچنین در جانبین پایین سطور دو قفل علی و در زیر آن‌ها ابتدا نام نجار: «عمل استاد حسین نجار» و سپس نام خوشنویس: «حرره العبد الاقل محمدرضا» و «سنة 1044» نوشته شده است. در ذیل آن و در جانبین طرح شمس‌ه در به صورت عمودی، دعای توفیق و سعادت از بارگاه احدی نوشته شده است: (نگاره 11)

گشاده باد به دولت همیشه این درگاه
به حق اشهد ان لا اله الا الله

نگاره 10: در خانه جلیلی (1035 ق)

پژوهش نامه کاشان
شماره سوم (پایه 11)
پاییز و زمستان 1392

نگاره 11: در خانه امینی (مسیح 1044 ق)

7.3. در خانه محمد خانی زاده

دورتادور در این خانه با اشکال و نقوش هندسی ظریف، قاب‌بندی شده است. در دو ضلع پایینی قاب نقوش هندسی و در دو ضلع بالایی، چهار بار کلمه «علی» در قفلی

کتیبه درهای
تاریخی ایبانه

مربع‌شکل کتابت شده است. در میانه در نیز طرح شمسه‌ای مدور متشکل از اشکال و نقوش هندسی کنده‌کاری شده و در بالای در، عبارت دعایی «هو الفتح العليم افتح يا رقيب» بر گرد نیمه بالایی طرح شمسه نیز به صورت هلالی شکل کتیبه اصلی آمده است. در سطر بالایی شعر دعاگونه ویژه درب آمده است:

گشاده باد به دولت همیشه این درگاه به حق اشهد ان لا اله الا الله
در سطر دوم نیز تاریخ ساخت و نام صاحب خانه آمده که به شدت آسیب دیده و بخش‌هایی از آن قابل خواندن نیست: «در تاریخ... شهر شوال سنة... من هجرية...»

صاحبه حاجی میر ولی.»

تاریخ ساخت بر اثر شکستگی از بین رفته، اما ظاهراً عدد 10 که به نظر می‌رسد ابتدای هزاره و سده باشد، روی در قابل ملاحظه است، بنابراین به نظر می‌رسد تاریخ ساخت درب قرن یازدهم هجری باشد. (نگاره 12)

8.3. در خانه خلیلی

دری جالب که در قاب دورتادور در و در زوایای داخلی و همچنین طرح شمسه میانی به جای طرح‌های هندسی، نقوش گل و بوته اسلیمی به ظرافت برجسته‌کاری

شده است. کتیبه در که تا قسمت میانی طرح پژوهش‌نامه کاشان شماره سوم (پایه 11) پاییز و زمستان 1392

نگاره 12: در خانه خانی‌زاده (سده یازدهم)

شمسه را دربرگرفته، به سختی قابل رؤیت است. در سطر اول آمده است: «یا الله یا محمد یا علی» در دو سطر بعدی نیز دعای معمول درآمده است:
 گشاده باد به دولت همیشه این درگاه به حق اشهد ان لا اله الا الله
 اما پس از آن نیز ادعیه‌ای اضافه شده که نشانه گرایش‌های شیعی ناشی از تأثیرات ظهور صفویان است: «یا رب بحق نادعلیا... بحق شاه نجف مرتضی علی» همچنین در سطر بعد آمده است:
 افتادگان وادی غم را بگیر دست یا مصطفی محمد و یا مرتضی علی

همچنین نام هنرمند و صاحب خانه: «عمل استاد سلطان علی شرف‌الدین جهقی، صاحبه عزالدین محمد سلطان بن محمد... تاریخ شهر جمادی الاول... تسعمائة». همچنین شانزده بار نام «علی» در چهار قفل گوشه اضلاع بالای به صورت قفل علی آمده است. (نگاره 13)

9.3 در خانه (دکتر) حبیبی
 این در که در جایی نامناسب و به صورت وارونه کار گذاشته شده است، با در خانه خلیلی شباهت اساسی دارد. بدین ترتیب که در دورتادور و طرح شمشه،

نگاره 13: در خانه خلیلی (سده دهم)

کتیبه درهای تاریخی ایبانه

نقوش گل بوته اسلیمی برجسته‌کاری شده است و تمام نیمه بالایی در کتیبه‌کاری شده است. عمده کتیبه‌ها محو شده و قابل خواندن نیست. با این اوصاف می‌توان فهمید حدود سال 970 هجری است. بخش‌هایی از کتیبه که در سمت راست قرار دارد، این است: «... تاریخ شهر... سبعین و تسعمائة... صاحبه محمدعلی بن سلطان علی ابیانه‌ای» در جانبین کتیبه‌ها نیز دو

قفل علی به چشم می‌خورد. (نگاره 14)

10.3. در خانه احمد مشیری مال جامع علوم انسانی

طرح و نوع نوشته‌های این در کمی با درهای دیگر تفاوت دارد. در میانه این در، طرح شمس به جز ضلع بالایی در سه ضلع قابی از طرح‌های هندسی قرار دارد. در بالای در نیز کتیبه‌ای در چند سطر نوشته شده است. نوع نوشتار و ریختگی قسمتی از خطوط خواندن آن را بسیار مشکل می‌کند. در بالای در دعای ویژه درها نوشته شده است:

گشاده باد به دولت همیشه این درگاه به حق اشهد ان لا اله الا الله¹¹

در جانبین خطوط نیز قفل علی نوشته شده است. پس از آن نیز اشعاری به زبان

پژوهش‌نامه کاشان
شماره سوم (پابی 11)
پاییز و زمستان 1392

فارسی نوشته شده که برخی کلمات آن معلوم است. در پایان نیز نام صاحب در و کتیبه تاریخ آمده که بخش‌های زیادی از آن محو شده است. با این اوصاف به نظر می‌رسد این در از سده یازده هجری باشد. (نگاره 15)

نگاره 15: در خانه خلیلی (سده یازدهم)

11-3. در خانه علی و اسماعیل

دری با فرم متفاوت دارای طرح‌ها و نقوش هندسی منحصر به فرد. کتیبه‌های این در که در قاب مثلث شکلی در بالای در کار شده است، در حال نابودی و به سختی قابل تاریخی ایبانه

خواندن است. با این اوصاف در ابتدای این کتیبه، دعای معمول درهای ایبانه به چشم می‌خورد:

گشاده باد به دولت همیشه این درگاه به حق اشهد ان لا اله الا الله
پس از آن و در سطر انتهایی تاریخ ساخت این گونه آمده است: «در تاریخ شهر ذی
الحجه سنة ثلاث و سبعین و تسعمائة 973» همچنین نام «صاحبان این در علی و
اسمعیل» و احتمالاً نام سازنده «صفهانی» قابل تشخیص است.
در پایین این کتیبه نیز قفل علی به شکل «مربع لوزی» آمده است. (نگاره 16)

نگاره 16: در خانه علی و اسماعیل (973 ق)

پژوهش‌نامه کاشان
شماره سوم (پایه 11)
پاییز و زمستان 1392

123. در خانه علی شبگرد

این در طرح ساده‌ای دارد، در واقع از اشکال هندسی و طرح‌های گل و بوته در آن خبری نیست. در چهار گوشه در به صورت ساده‌ای، چهار بار نام علی در چهار قفل علی کتیبه شده که ظرافت کتیبه‌های مشابه را فاقد است. در میانه درب نیز در شکل نیم بیضی کتیبه اصلی این‌گونه نوشته شده است: «یا الله مفتاح الابواب
گشاده باد به دولت همیشه این درگاه به حق اشهد ان لا اله الا الله
صاحب هذا البيت الفقير... علی بهاءالدین محمد. شهر ربیع الثانی سنة 1181 سنه
اربع و اربعین و الف عمل استاد محمدعلی نجار ایبانه.» (نگاره 17)

نگاره 17: در علی شبگرد (1181 ق)

کتیبه درهای
تاریخی ایبانه

13-3. در خانه خواجه رشید بن مظفر

دری فاقد طرح که در قسمت بالای آن، در قابی مثلث شکل، عبارت «هو العلی» و دعای مخصوص درهای ایبانه و نام صاحب خانه نوشته شده است:
گشاده باد به دولت همیشه این درگاه به حق اشهد ان لا اله الا الله
همچنین «صاحبه خواجه رشید ابن خواجه مظفر فی تاریخ... اثنتی و الف¹² خواجه مظفر».

قسمتی از کتیبه نیز محو شده و قابل رؤیت نیست. (نگاره 18)

نگاره 18: در خواجه مظفر (سده دوازدهم)

پژوهش نامه کاشان
شماره سوم (پایه 11)
پاییز و زمستان 1392

14-3. درب دو لنگه‌ اسماعیل و محمدحسین

این در دولنگه‌ای که از لحاظ ساختار و شکل و تزئینات با درهای یک‌لنگه معمول منازل ایبانه متفاوت است، دارای طرحی ساده و فاقد هر گونه تزئینات با کتیبه‌ای بر نیمه بالایی دو لنگه برجای مانده از دوره صفوی است. بر لنگه نخست آن آمده است: گشاده باد به دولت همیشه این درگاه به حق شاه ولایت علی ولی الله و بر لنگه‌ای دیگر نام صاحب در: «صاحبه اسماعیل و محمدحسین ایبانه» و در سطر بعدی «شیخ حسن در تاریخ سنة اثنتی و ستین و الف» (1062). نکته قابل ملاحظه تغییر مصرع دوم این بیت است که به جای «شهد ان لا اله الا الله»، «شاه ولایت علی ولی الله» آمده است که نشان از تغییر گرایش‌های شیعی در دوره صفوی و برجسته شدن نام علی (ع) است. (نگاره 19)

نگاره 19: در خانه اسماعیل و محمدحسین (1062 ق)

کتیبه درهای
تاریخی ایبانه

15-3. در دوم خانه مهدی اشرفی

اعظم واقفی دری را معرفی کرده که به گفته وی، در هشتی خانه مهدی اشرف قرار داشته است. علی‌رغم ورود نگارنده به این خانه، در یا درگاهی یافت نشد. اما بنا بر آنچه وی نوشته، در قسمت مثبت‌کاری بالای در عبارت «یا الله یا علی و نادا علیا مظهر العجایب» و همچنین نام مالک خانه «صاحبه عبداللطیف ابن غیاث‌الدین» و نام سازنده در «عمل استاد سلطان بن محمد جهقی ابن استاد علی المرتضی» و در حواشی در تاریخ ساخت «عشرین شهر ذیقعدہ سنة تسع و خمسین و تسعمائه» (سال 959) نوشته شده است. (میراث فرهنگی نطنز، ص 263)

16-3. در خانه داود رزاقی و حاجی رضی

قاب‌بندی دور در در قسمت بالا هلالی‌شکل است و در میانه آن، طرح شمسه قرار دارد که شامل نقوش و طرح‌های هندسی است. در زیر هلال بالایی کتیبه و در جانبین آن، طرح قفل علی کتیبه شده است. در این در، شهادت ثالثه بدین ترتیب آمده است: «لا اله الا الله، محمدا رسول الله، علیا ولی الله.» همچنین بیت شعر ویژه درهای ابیانه:

گشاده باد به دولت همیشه این درگاه
به حق اشهد ان لا اله الا الله
و نام صاحب خانه «صاحب هذا الباب شاه محمود بن محمود» و تاریخ «محرم الحرام... سبعمائة (تسعمائة)» و نام سازنده در «عمل استاد محمد... کاشانی.» (همان، ص 263 و 264) این در شباهت اساسی با در خانه ربیعی‌نیا دارد و به نظر می‌رسد کار یک هنرمند است.

17-3. در خانه مهدی فلاحی

در قاب دورتادور در و در طرح شمسه میانی، طرح‌ها و اشکال هندسی مثبت‌کاری شده است. در بالای طرح شمسه به صورت مثلث قائم الزاویه کتیبه در آمده است و در جانبین کتیبه و مماس با طرح شمسه، دو کتیبه قفل علی مثبت‌کاری شده است. در قسمت بالای در دعایی در قالب بیتی شعر:

الهی تو بگشای بر من دری که منت نمی‌خواهم از دیگری
در ذیل آن نیز تاریخ ساخت در و نام صاحب آن و همچنین سازنده آن آمده است:
«در تاریخ سلخ شهر شعبان المعظم سنة ست و ثلاثین و الف (1036) صاحبه استاد

پژوهش‌نامه کاشان
شماره سوم (پابی 11)
پاییز و زمستان 1392

امیرقلی سراج ایبانه. عمل استاد محمد نجار ایبانه. «(قس: میراث فرهنگی نطنز، ص 266-267؛ آثار تاریخی شهرستان های کاشان و نطنز، ص 395)

4. مروری بر تزیینات و کتیبه‌ها

1.4. تزیینات

یکی از جنبه‌های مهم درهای تاریخی ایبانه، جنبه هنری و زیباشناختی آن است و در ساخت آن‌ها سعی شده است طرح‌های هندسی و نقوش گل و بوته با ظرافت و هنرمندی مثبت‌کاری شود. این امر بیانگر حس عمیق زیباشناختی مردم آبادی است که در دیگر عناصر معماری و فرهنگی آنان نیز قابل شناسایی است. بیشتر تزیینات درها به لحاظ محتوا شباهت قابل ملاحظه با یکدیگر دارد. درهای منازل که عمدتاً یک‌لنگه است و دارای تزیینات هندسی مشابهی است، حدود یک متر عرض و یکصد و هفتاد سانتی‌متر بلندا دارد. در واقع دورتادور در با طرح‌های اسلیمی یا اشکال هندسی قاب‌بندی شده و در میان در، طرح شمسه‌ای متناسب با قاب‌بندی دور در کنده‌کاری شده است. کتیبه‌ها معمولاً در قابی بالای در یا به شکل هلال، قسمت بالایی طرح شمسه را دربر گرفته است. معمولاً در جانبین کتیبه‌ها نام علی در قابی مربع‌شکل به صورت نسخ قائم‌الزاویه به صورت قفل آمده است. بدین معنی که چهار بار نام علی از زوایای مربع آغاز و در میان مربع در هم گره خورده است.

با این اوصاف، برخی از درها تقریباً هیچ نقش هندسی ندارد و صرفاً کتیبه‌ای در میانه در به چشم می‌خورد، مانند درهای خانه شبگرد و مظفر. همچنین برخی دیگر از درها نیز فاقد کتیبه است و تنها نقوش هندسی و طرح‌های گل و بوته آن را زینت می‌دهد که از آن میان می‌توان به در خانه‌های مهرآرا اشاره کرد که تقریباً فاقد کتیبه است و صرفاً قفل علی بر آن مثبت کاری شده (نگاره 20) و منزل بیان‌فر که به کلی فاقد کتیبه است. (نگاره 21)

نگاره 20: در خانه بیان فر

پژوهش نامه کاشان
شماره سوم (پایه 11)
پاییز و زمستان 1392

نگاره 21: در خانه عباس بیان فر

برخی از درهای منازل نیز در جریان مرمت‌های مختلف، از دو طرح متفاوت و غیرمتجانس تشکیل شده است و نشان می‌دهد که در طی قرون متوالی، با شکستگی روبه‌رو شده و از تخته‌های دو در متفاوت تشکیل شده‌اند. (نگاره 22 و 23)

کتیبه درهای
تاریخی ایبانه

نگاره 22: در خانه حسین رضا میرزا

پژوهش نامه کاشان
شماره سوم (پایه 11)
پاییز و زمستان 1392

شوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

2.4. محتوای کتیبه‌ها

کتیبه‌های در نیز شامل اسم جلاله و اسماء و صفات خدا، صاحب خانه، اسامی مقدس، بیتی فارسی در موضوع دعای عافیت برای خانه، نام سازنده و تاریخ ساخت در است.

1.2.4. عبارات توحیدی و اسماء و صفات جلاله

کتیبه در منازل معمولاً با توحیدیه آغاز می‌شود، چنان‌که اشعار فارسی درها نیز رنگ توحید دارد. عمده این طلیعه‌ها به اقتضای موضوع، صبغه نیایش و دعا در موضوع فتح و گشایش اشاره دارد. در عباراتی همچون «هو الخالق الاحد یا مفتح الابواب

کتیبه درهای
تاریخی ایبانه

افتح» (در خانه امینی)، «هو الفتح العليم افتح يا رقيب» (در خانه خانی زاده)، «یا مفتح الابواب، افتح» (در خانه جلیلی)، «یا الله مفتح الابواب» (در خانه شبگرد)، «و لذكر الله اعلى و اجل» (در ایلخانی پرزله)، «هو العلى الكبير» (در صفوی پرزله)، «هو العلى» (در خانه خواجه مظفر)، «لا اله الا الله، محمدا رسول الله، عليا ولي الله» (در خانه رزاقی)، «یا الله، یا محمد و یا علی» (در خانه ربیعی نیا)، «یا الله یا محمد یا علی» (در خانه خلیلی)، «یا الله یا علی» (در دوم خانه مهدی اشرف).

2.2.4. اشعار فارسی

در بیشتر درهای مورد بررسی، بیتی ویژه با محتوای نیایش متناسب با موضوع سعادت اهل منزل و رونق خانه و درگاه آمده است. این شعر بیش از ده بار بر در خانه‌های تاریخی ابیانه کتیبه شده است:

گشاده باد به دولت همیشه این درگاه به حق اشهد ان لا اله الا الله
در واقع این بیت که بسیار مناسب در منزل است و بر بیش از ده در کتابت شده، متضمن مفاهیم عمیقی است که مهم‌ترین آن اشاره به شعار توحید است که یکی از دو رکن مسلمانی است. البته در برخی از درها به واسطه گرایش‌های شیعی، بیت مصرع دوم تغییر کرده است: «به حق شاه ولایت علی ولی الله.»
در منزل خلیلی نیز اضافه بر بیت مورد اشاره، کتیبه دیگری از همین دست است: «بحق نادعلیا ... بحق شاه نجف مرتضی علی.»

افتادگان وادی غم را بگیر دست یا مصطفی محمد و یا مرتضی علی
با این اوصاف، ابیات فارسی دعاگونه دیگری نیز در درهای ابیانه به چشم می‌خورد، از جمله شعری که بر دو در خانه‌های اشرف و مصطفایی‌ها کتیبه شده و به احتمال زیاد کار یک هنرمند است. این بیت شعر نیز مضمون دعا و نیایش داشته و متضمن معانی توحیدی است:

دری که خالق جبار بر تو بگشاید کس دگر نتواند در از تو در بستن
بیت شعر دیگری نیز که متضمن نیایش و خاکساری به درگاه خداوند است، بر در منزل میری به چشم می‌خورد که در آثار تاریخی دیگری از دوران صفوی نیز بازتاب داشته است:

پژوهش‌نامه کاشان
شماره سوم (پابی 11)
پاییز و زمستان 1392

ای به درماندگی (اصل: درمندی) پناه همه کرم توسط عذرخواه همه در سطر بعدی از این درب نیز بیت شعری که بخشی از آن محو شده آمده است: «مراد دل ما... دری دگر بگشاید مفتّح الابواب.»

همچنین بر در خانه فلاحی، دعایی در قالب بیتی فارسی آمده است که اشاره به گشایش دارد:

الهی تو بگشای بر من دری که منت نمی‌خواهم از دیگری چنان که ملاحظه می‌شود، عمده ابیات فارسی و همچنین عبارات عربی و ادعیه و صفاتی که برای خداوند در صدر کتیبه‌های در به کار رفته، عمدتاً به موضوع گشایش و درگاه و گشودن درها و قفل‌های زندگی اشاره می‌کند. همچنین توجه اصلی در این ابیات و ادعیه متوجه به خداوند است و گویی در محراب دعای مؤمن است که این‌گونه خاضعانه در آستان آن خدا طلب می‌شود. در واقع کتیبه در که برای شناسایی صاحب خانه و ذکر تاریخ زندگی آن‌هاست، به دفتری از نیایش تبدیل شده است. این امر نشان می‌دهد که یاد و نام خدا و استعانت از خداوند، در تار و پود زندگی اهالی ایبانه تنیده است.

در درجه بعدی، توجه به نام محمد و علی است که نشانگر شهادت به پیامبری حضرت محمد (ص) و همچنین ولایت امام علی (ع) است؛ چنان‌که در یکی از درها شهادت ثالثه نیز آمده است. اما در این میان، نام علی برجستگی خاصی دارد و ناشی از گرایش‌های شیعی است که به‌ویژه از دوران صفوی در این منطقه تشدید می‌شود. در این رابطه، باید اضافه کرد که طرح قفل علی که تقریباً در تمام درها نوشته شده است و متضمن تکرار چهار نام علی در یک قفل مربع‌شکل است به جز نشانه‌ای از تشیع، بیانگر ارزش تعویذی و استعانت از این نام است.

در کتیبه درهای مساجد ایبانه نیز به اقتضای مورد ساخت علاوه بر نام هنرمند یا هنرمندان و بعضاً واقف، عمدتاً آیاتی درباره مسجد و ذکر آمده است. این نوع کتیبه‌نگاری کم‌وبیش قابل مقایسه با دیگر مکان‌های مشابه در نقاط دیگر است.

3.2.4. کتیبه تاریخ

بخش دیگری از کتیبه‌ها بیانگر تاریخ ساخت در است که عمدتاً از دوره صفوی و سده‌های دهم، یازدهم و دوازدهم هجری است. بیشتر درهای مورد بررسی کتیبه

کتیبه درهای
تاریخی ایبانه

تاریخ دارد. معمولاً کتیبه‌های تاریخ در پایان نوشته می‌آید. عموماً کتیبه‌های تاریخ با حروف و به زبان عربی است، در تاریخی‌های حروفی معمولاً تاریخ روز، ماه و سال آمده است. گاهی نیز تاریخ درها به صورت عددی یا هر دو صورت حروفی و هم عددی آمده است.

عمده‌ترین درهای تاریخ‌دار عبارت‌اند از: در خانه‌های میری 895، مصطفایی‌ها 934، اشرف 936، توچاله 973، ربیعی‌نیا 980، خواجه مظفر 1002، فلاحی 1036، جلیلی 1035، مسیح 1044، شبگرد 1181.

به جز در شبگرد که فاقد طرح و نقش است، تاریخ بقیه درها نشانگر امتداد این هنر در زمانی تقریباً صدوپنجاه ساله است که از اواخر قرن نهم تا میانه قرن یازدهم را دربرمی‌گیرد. مقایسه اولین در با آخرین در شناسایی شده در این دوران، نشان می‌دهد که ساخت درهای هنری تقریباً کیفیت یکسانی داشته است، اما بعد از آن رو به افول نهاده و چنان‌که در سده دوازدهم که در خانه شبگرد ساخته شده، این هنر به کلی فراموش و صرفاً به کتیبه‌ای فاقد طرح بسنده شده است. طرفه آنکه حتی درهای کتیبه‌دار ساده نیز در دوران بعد به کلی منسوخ شده و از معماری منازل ایبانه رخت بر بسته است.

4.2.4. نام هنرمندان و صاحبان در

نام هنرمند اعم از کاتب و نجار که بر اغلب درها کتیبه شده است، عمدتاً از هنرمندان بومی ایبانه هستند. این امر نشان می‌دهد که در دوره صفوی، ایبانه خوشنویسان و نجاران هنرمند متعددی داشته است. نام صاحبان منازل نیز که بر عمده درها نقش شده، نشان‌دهنده اهمیت حریم خصوصی، هویت فردی و جایگاه صاحبان خانه در آبادی است. همچنان که به نوعی، کارکرد نمره یا پلاک نیز داشته و برای تسهیل نشانی خانه افراد بوده است. شناسایی این نام‌ها نیز می‌تواند ما را به بخشی از سابقه فرهنگی ایبانه رهنمون شده و به عنوان سرنخ یا مکمل حلقه‌های مفقود در پژوهش‌های فرهنگی و هنری مورد استفاده قرار گیرد.

جمع‌بندی

گرچه می‌توان در ایران، هم‌اوردی برای درهای نفیس آثار مذهبی ایبانه شناسایی کرد، اما حقیقت این است که درب خانه‌های ایبانه، هم به لحاظ فراگیری و تعداد که به نظر

پژوهش‌نامه کاشان
شماره سوم (پابی 11)
پاییز و زمستان 1392

می‌رسد در دوره صفوی در عمده بنای خانه‌ها وجود داشته است و هم به لحاظ نوع زیبایی‌های بصری و ادبی در نقوش و کتیبه‌ها، مجموعه‌ای منحصر به فرد در تاریخ هنر و معماری ایرانی است و می‌تواند به عنوان عنصری هویت‌بخش از معماری جهانی ابیانه مدنظر قرار گیرد. همچنین این پژوهش نشان داد که تقریباً تمام این درها از دوره صفوی پیش‌تر نمی‌رود، چنان‌که بعد از دوران صفوی نیز این سنت هنری و معماری رفته‌رفته فراموش شده است، اما باید به عنوان بخشی از هنر ایرانی مورد توجه حفاظتی و پژوهشی قرار گیرد.

پی‌نوشت‌ها:

1. در کاشان، آثار مذهبی متعددی از اوایل قرن هشتم برجای مانده است. از جمله دو کتیبه برجای‌مانده از دو مسجد در برزک به سال 705 هجری. (آثار، اسناد و کتیبه‌های تاریخی برزک، ص 49) همچنین کتیبه برجای‌مانده از قدمگاه علی از سال 711 (سفال زرین‌فام ایرانی، ص 200) و در مسجد علی قهرود از سال 700 هجری (آثار تاریخی شهرستان‌های کاشان و نطنز، ص 251) و مجموعه مسجد جامع و بقعه عبدالصمد نطنزی کتیبه‌های متعدد برجای‌مانده از 704 تا 709 هجری. (همان، ص 276)
2. خوانشی دیگر از نام کاتب: «کتبه العبد ابن محمد امین، حسین ابیانه.» (میراث فرهنگی نطنز، ص 232)
3. به گواهی کتیبه منبر چوبی مسجد جامع ابیانه که اصل آن از سال 466 هجری است، صفرعلی یک سال قبل از ساخت این در، به سال 1310 هجری، منبر چوبی مسجد را مرمت کرده است. (ر.ک: همان‌جا) از صفرعلی آثار دیگری نیز برجای مانده است؛ از جمله آن در زیارتگاه امامزاده محمد نوش‌آباد 1270 قمری، منبر حسینیۀ توی ده به سال 1293 هجری و در مسجد جامع نوش‌آباد به سال 1312 قمری. (نوش‌آباد در آینه تاریخ، ص 49، 57، 59 و 60) همچنین منبر حسینیۀ محله چارسوق آران. (مشاهدات نگارنده)
4. نام محمود در کنار صفرعلی بیدگلی به جز این در، بر دو اثر دیگر کار صفرعلی یعنی منبر حسینیۀ توی ده و در مسجد جامع نوش‌آباد نیز آمده است. گویا محمود خوشنویس آثار صفرعلی بیدگلی است.
5. و مساجد ویژه خداست، پس هیچ کس را با خدا مخوانید.
6. نکته شایان ذکر این است که در خوانش تاریخ، برخی درب‌های ابیانه به دلیل محو شدن قسمتی از حروف و اعداد برخی بی‌دقتی‌ها رخ داده است. از جمله تاریخ در خانه مهدی اشرف

است که اعظم واقفی و به تبع او، پرویز رجبی، تاریخ آن را 536 هجری و متعلق به دوره سلجوقی می‌دانند. (میراث فرهنگی نطنز، ص 263؛ کاشان نگین انگشتی تاریخ ایران، ص 552 و 554) در حالی که این تاریخ 936 است، اما دنباله عددی به مرور زمان تخریب شده و فقط گردی بالایی برجای مانده و این محققان، دایره بازمانده از عدد 9 را 5 تشخیص داده‌اند. این خطا با نگاهی دقیق‌تر به در رفع می‌شود. نراقی نیز در تاریخ ساخت یکی از درهای محله خانقاه ایبانه سال 936 را ذکر می‌کند که باید همین در باشد که تقریباً روبه‌روی خانقاه واقع است. (آثار تاریخی شهرستان‌های کاشان و نطنز، ص 396) همچنین شباهت اساسی آن با دیگر درهای دوره صفوی، به‌ویژه در خانه مصطفایی‌ها که از یک فرم است و متعلق به سال 934 است، نیز تأییدی بر مدعای ماست.

خطای دیگر در خوانش عدد تسعمائه است. به سبب محوشدگی حروف، به‌ویژه نقطه‌های «ت» در تسعمائه (نهد) به اشتباه سبعمائه (هفتصد) خوانده شده است. از آن جمله است در خوانش تاریخ در خانه ربیعی‌نیا و رزاقی که با دقت بیشتر در کتیبه و مقایسه فرمی و محتوایی آن با دیگر درهای این دوره، می‌توان این تاریخ را تصحیح کرد.

7. قابل مقایسه با شعری یادگاری بر مزار ابوبکر تایبادی به سال 1001 هجری تحریر مظفر حسین مکال:

ای به درماندگی پناه همه	کرم توست عذرخواه همه
قطره‌ای زاب رحمت تو بس است	شستن نامه سیاه همه
به طفیل همه قبولم کن	ای اله من و اله همه

(تاج محمدی، 1392)

همچنین در کتیبه‌هایی نویافته مسجد جامع برزک کاشان نیز این دو بیت شعر به چشم می‌خورد. (مشاهدات نگارنده) پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

8. قابل مقایسه است با شعر:

گمان مبر که اگر ضایعم رها کردی	که ضایعم نگذارد مسیب الاسباب
اگر به من در احسان و جود درستی	در دگر بگشاید مفتوح الابواب

(داستان عارفان، ص 4)

9. گرچه چنین اسمی نامأنوس است، ظاهر کتیبه بر آن دلالت می‌کند.

10. به نظر می‌رسد در نوشتن این چند کلمه از سوی کاتب اشتباهی رخ داده است.

11. قابل مقایسه با کتیبه ساخت خانه‌ای در برزک کاشان از سال 1244 قمری. (ر.ک: آثار، اسناد

و کتیبه‌های تاریخی برزک، ص 48)

12. احتمالاً تاریخ این در به واسطه شباهت با در خانه علی شبگرد از سده دوازدهم باشد.

پژوهش‌نامه کاشان
شماره سوم (پابی 11)
پاییز و زمستان 1392

منابع

- قرآن کریم.
- میراث فرهنگی نطنز، سید حسین اعظم واقفی، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، تهران، 1386.
- «یادگاری‌های مزار مولانا زین‌الدین ابوبکر تایبادی»، عبدالرحیم تاج‌محمدی، سایت غزال؛ <http://ghazaltaj.blogfa.com/post/1>؛ 1392/2/18
- «داستان عارفان»، سایت انجمن پارسیان؛ www.parsianforum.com/thread63959-4.html، 2009 میلادی.
- کاشان‌نگین انگشتری تاریخ ایران، پرویز رجبی، پژواک کیوان، تهران، 1390.
- «آثار، اسناد و کتیبه‌های تاریخی برزک»، محمد مشهدی نوش‌آبادی، پژوهش‌نامه کاشان، شماره 1، پاییز و زمستان 1391.
- نوش‌آباد در آینه تاریخ، آثار تاریخی و فرهنگ، محمد مشهدی نوش‌آبادی، مرسل، کاشان، 1378.
- آثار تاریخی شهرستان‌های کاشان و نطنز، حسن نراقی، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، تهران، 1382.
- سفال زرین‌فام ایرانی، آلیور واتسون، ترجمه شکوه ذاکری، سروش، تهران، 1382.
- علاوه بر تحقیقات میدانی و تصاویر.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی